

Розвиток Болонського процесу в європейських країнах

Володимир БУРЯК,

доктор педагогічних наук, ректор

Розвиток Болонського процесу, в який у наш час активно включилася більшість європейських країн, має певну історію. У вересні 1988 року ректори європейських ВНЗ, які прибули в Болонський університет з приводу його 900-річчя, прийняли Хартію університетів. У ній знайшли відображення основні принципи розвитку вищої школи у сучасному світі: автономність університетів, їх незалежність від влади, тісний зв'язок викладання і наукових досліджень, свобода наукових досліджень, викладання і навчання.

Через десять років, 25 травня 1998 р. міністри освіти Франції, Італії, Великобританії і Німеччини підписали в Парижі (Сорбона) спільну декларацію, спрямовану на гармонізацію європейської системи вищої освіти, в якій зазначені вище принципи знайшли подальший розвиток.

Нарешті, 19 червня 1999 р. у Лондоні була прийнята спільна заява європейських міністрів освіти.

Наступним важливим кроком у розвитку ідей Болонської декларації стала зустріч 29–30 березня 2001 р. в Саламанку (Іспанія) представників уже понад 300 європейських вищих навчальних закладів, які погодилися з такими принципами: автономія з відповідальністю (університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати пріоритети у навчанні і проведенні наукових досліджень, витрачати власні ресурси, профілювати свої програми та визначати критерії для прийняття викладачів і студентів); освіта як відповідальність перед суспільством; вища освіта, заснована на наукових дослідженнях; організація диверсифікації.

19 травня 2001 р. в Празі відбулася зустріч європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, які представляли 32 країни, що підписали Болонську декларацію. Мета зустрічі полягала в тому, щоб оцінити досягнуті успіхи та визначити напрями і пріоритети дій на наступні роки.

У комюніке зустрічі європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, підтверджено зобов'язання про заснування єдиного простору європейської вищої освіти до 2010 р., відзначено, що робота, рекомендована в Болонській декларації стосовно структури сту-

пенів, інтенсивно і широко проводилась у більшості країн; найвищу оцінку дістала діяльність із забезпечення якості освіти; визнана необхідність співробітництва у питаннях транснаціональної освіти та у сфері організації освіти упродовж усього життя.

Міністри зобов'язалися продовжити співробітництво в досягненні завдань, викладених у Болонській декларації, і підкреслили необхідність проведення досліджень у таких галузях: акредитація і забезпечення якості освіти; визнання результатів навчання та використання кредитів у Болонському процесі; розвиток спільних ступенів; соціальні питання і спеціальна увага до перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання упродовж усього життя та залучення в обговорення студентів.

Україна не брала активної участі у формуванні основних принципів Болонської декларації і розвитку даного процесу в Європі. Разом із тим аналіз основних ідей модернізації української освіти у ці роки (активна робота над проектом шкільних стандартів, які передбачають профільне навчання у старших класах; апробація в школах єдиного державного екзамену; затвердження стандартів другого покоління для ВНЗ, орієнтованих на підсилення уваги до самостійної роботи студентів; розвиток, на рівні зі спеціалістом, багаторівневої системи вищої професійної освіти — бакалаврат і магістратура; створення у ВНЗ системи, яка забезпечує якість підготовки спеціалістів; зародження ідеї ГІФО) показує, що багато з них формувалися під впливом зарубіжного, в тому числі і європейського, досвіду.

Болонська декларація не є освітнім законодавчим актом, це лише заява про наміри адаптувати освітні системи європейських держав з метою формування єдиного освітнього простору, виробити погоджені критерії взаємного визнання дипломів, загальні підходи до змісту професійної підготовки студентів.

Згідно з Болонською декларацією основні зусилля європейських країн до 2010 р. будуть спрямовані на здійснення таких заходів:

— прийняття системи легкозрозумілих і порівнюваних ступенів, у тому числі додатків до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян та підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

— реалізація системи, заснованої на двох основних циклах — доступного і післяступеневого. Другий цикл буде вимагати успішного завершення навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, що присуджується після першого циклу, дає можливість затребування на європейському ринку праці. Другий цикл повинен вести до отримання ступеня магістра або ступеня доктора, як це прийнято у багатьох європейських країнах;

— втілення системи кредитів за типом європейської системи перезаліку залікових одиниць трудоемкості, як належного засобу підтримки крупномасштабної студентської мобільності. Кредити можуть бути отримані також і в рамках освіти, яка не є вищою, включаючи навчання упродовж усього життя, якщо воно визнається прийнятними зацікавленими університетами;

— сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективній реалізації вільного пересування, звертаючи увагу на те, щоб учням був забезпечений доступ до можливості отримання освіти і практичної підготовки, а також супровідним послугам викладачам, дослідникам і адміністративному персоналу — визнання і зарахування періодів часу, затраченого на проведення досліджень, викладання і стажування в європейському регіоні без нанесення шкоди їх правам, установленним законом;

— співробітництво в забезпеченні якості освіти з метою розробки порівнюваних критеріїв і методологій;

— визначення загальних підходів і

оцінок щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і проведення досліджень.

Незважаючи на те, що системи освіти країн Євросоюзу мають багато спільного, їх аналіз дає право стверджувати, що в навчальних закладах вищої освіти існує більша кількість непорівнюваних академічних і наукових ступенів, освітніх програм, систем оцінки, якості знань і професійної підготовки в цілому. Усі країни, що є учасниками Болонського процесу, очікує серйозна робота, перш ніж випускник ВНЗ отримає диплом із додатком єдиного європейського зразка, що дає можливість продовження освіти в іншій країні або працевлаштування в будь-якій зарубіжній компанії чи фірмі.

У цілому, підтримуючи інтеграційні процеси у сфері освіти, зазначені вище шість основних принципів Болонської декларації є предметом жвавих дискусій і дебатів серед західноєвропейських спеціалістів, так як і в Україні, в західноєвропейських країнах існують різні точки зору на необхідність модернізації освітніх систем. Це прихильники так званої ліберальної і соціальної концепції.

Ліберальна концепція знаходить своє відображення у самій суті Болонської декларації. Представники ж соціальної концепції висловлюють сумніви в ефективності майбутнього реформування освітніх систем, до повного заперечення необхідності передбачених Болонською угодою змін існуючих систем професійної підготовки у галузі вищої освіти. Деякі престижні європейські ВНЗ (Кембридж, Паризький інститут політичних наук та ін.) оголосили відмову від участі в даному процесі.

Основні причини неприйняття запропонованої системи полягають у тому, що:

- національні системи освіти в європейських державах створювалися століттями і, як правило, є достатньо консервативними;

- є небезпека руйнування усталених традицій і унікальності освітніх систем;

- модернізація освіти у відповідності з основними принципами Болонської декларації в кожній окремій країні вимагатиме значних фінансових затрат при наявності загальної тенденції скорочення фінансування соціальної сфери;

- досягнення зів'язаності освітніх стандартів і програм, загальних принципів у побудові процесу професійної підготовки спеціалістів, що дають можливість отримати дипломи єдиного європейського зразка, вимагає значних часових та інтелектуальних ресурсів;

- у багатьох країнах використовується багаторівнева система бакалаврату і магістратури, у деяких європейських країнах популярна традиція мо-

нопрограмної підготовки за двома спеціальностями — основній і додатковій, звідси — незатребування, недовіра до власників академічного ступеня бакалавра;

- бакалаврат передбачає підготовку однієї спеціальності протягом 3—4 років, що знижує рівень освіти і соціальну захищеність випускників ВНЗ;

- гармонізація і адаптація освітніх програм, їх приведення у відповідність з загальноєвропейськими стандартами можуть призвести до ослаблення автономності і свободи, чим так дорожать університети в усьому світі;

- як відомо, студенти можуть акумулювати певну кількість залікових одиниць (кредитів) у різних університетах і різних країнах для отримання диплома. На думку деяких експертів, це може призвести до ослаблення міри відповідальності університетів, які видають дипломи, за якість професійної підготовки.

Аналіз суспільної думки в країнах, що підписали Болонську декларацію, дає змогу стверджувати, що більшість спеціалістів у галузі освіти підтримують її принципи і проводять інтенсивні консультації щодо напрямів і засобів їх практичної реалізації.

Процеси створення єдиного європейського освітнього простору після підписання Болонської декларації у тих країнах, що підписалися, ідуть дуже активно й інтенсивно. На основі аналізу звітів міністрів освіти цих країн, проведених у період з 1999 по 2003 р. конференцій і симпозіумів стає можливим виокремити погоджені більшістю європейських країн підходи до реалізації Болонських угод.

По-перше, необхідність створення в усіх країнах триступеневої системи вищої освіти: бакалаврат (3—4 роки), магістратура (2 роки), докторантура (3 роки).

По-друге, у відповідності зі структурою названих ступенів визначено кількість умовних залікових одиниць (кредитів), необхідних для процедури визнання дипломів з розрахунку 60 кредитів на рік.

По-третє, забезпечення прозорості змісту професійної підготовки спеціалістів з урахуванням особливостей і традицій національних освітніх систем, для чого вводиться додаток до диплома.

По-четверте, найбільший процес у контексті порівнюваності і визначення курсів, дисциплін, сертифікатів про освіту досягає в межах або партнерських проєктів і двосторонніх договорів міжнародне міжвузівське співробітництво, або в університетських консорціумах.

По-п'яте, погодженість спільних підходів до оцінки. Усіма країнами визнано, що якість — це основна умова для довіри, мобільності, погодженості і привабливості зони європейської вищої освіти.

Насамкінець, визначені органи, які відповідають за успішну реалізацію

процесу розвитку Болонського процесу: Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація вищих навчальних закладів, Асоціація національних союзів студентів у Європі і Рада Європи.

Які проблеми інтеграції у сфері освіти належить розв'язати у найближчі п'ять років? Передусім необхідні серйозні зусилля у розробці об'єктивних критеріїв якості освіти. Нині у Європі відсутня єдина система оцінки якості освіти. У цьому зв'язку найбільшу складність становить перехід від традиційної предметної підготовки спеціалістів до освітніх модулів як сукупності освітніх завдань, розв'язання яких досягається через різні види роботи з різних предметів. Кредити в такому контексті служать допоміжним інструментом логічно взаємопов'язаних кроків, етапів у засвоєнні освітньої програми в цілому. Сприйняття такого підходу викликає, в свою чергу, необхідність розв'язання таких завдань:

- відмова від попредметної побудови державних освітніх стандартів;

- реформування системи шкільної і довузівської освіти.

Реалізації завдань формування загальноєвропейського простору вищої освіти служать ініціативи, що розробляються у рамках проєктів «Створення спільних (подвійних) дипломів», «Налагодження освітніх структур», «Формування культури якості» та ін. Досягненню необхідного рівня якості освіти сприяє «вироблення спільного розуміння змісту кваліфікації за рівнями у термінах компетенції і результатами навчання» (проєкт «Налагодження освітніх структур»).

Ідеться про компетентність підходів до освіти, суть яких полягає в тому, що результатом навчання повинна стати сукупність компетенцій, визначених як для кожного модуля, так і для освітньої програми в цілому. З цією метою визначаються загальні і спеціальні компетенції студентів першого і другого циклів навчання; проводиться погодження навчальних планів зі структури, програм і методів навчання; розробляється методологія аналізу загальних і спеціальних галузей підготовки.

Таким чином, досягнення якості освіти, яка дає змогу створити погоджену і визнану країнами, що є учасниками Болонського процесу, систему ступенів і дипломів, можливо, за рахунок перенесення акценту з процесу на результати навчання. А це передбачає реалізацію концепції особистісно орієнтованої освіти, компетентнісного і модульного підходу, суттєві зміни в організації, формах і методах оцінки ефективності навчання, створення принципово нової інформаційно-освітньої сфери.

Європейській співдружності належить розв'язати ще ряд проблем, що перешкоджають розвитку Болонського процесу. Так, ще до підписання Болонської декларації на основі дво-

багатосторонніх угод про міжнародне співробітництво вузи-партнери практикували видачу спільних дипломів у результаті реалізації погоджених навчальних планів і програм. Але, як правило, через відсутність міжурядових угод питання про легітимність і визначення спільних дипломів у різних країнах залишається проблематичним. Усе це створює серйозні перешкоди на шляху забезпечення академічної мо-

більності і працевлаштування випускників. Для їх подолання необхідні суттєві зміни і доповнення у державні закони, які регулюють освітню галузь.

Неоднозначна думка і про самодостатність першого університетського ступеня бакалавра. У більшості європейських країн, також і в Росії, спостерігається недовіра до цього ступеня роботодавців і служб людських ресурсів. Саме тому багато ВНЗ

відмовляються від багатогранної підготовки з п'ятирічним періодом навчання. На розв'язання цих проблем будуть спрямовані зусилля академічної співдружності Європи в наступні роки.

Підписання Україною Болонської декларації матиме величезне політичне, економічне і соціальне значення, сприятиме її повноцінному входженню у європейський і міжнародний освітній простір.